

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Teresy Joanny Andrzejewskiej *Relacja mistrz-uczeń w edukacji akademickiej na przykładzie artystycznej szkoły wyższej*. Uniwersytet Szczeciński, Wydział Humanistyczny, Szczecin 2016.

Rozprawę Pani mgr Teresy Joanny Andrzejewskiej przeczytałam z dużym zainteresowaniem i satysfakcją. Mamy, bowiem do czynienia z pracą empiryczną z zakresu pedagogiki – pedeutologii, aksjologii, pedagogiki artystycznej, filozofii i socjologii wychowania. W rozprawie zapoznajemy się z problematyką kształtowania relacji zawodowo-artystyczno- personalnych w kształceniu artystycznym w Polsce na przykładzie Akademii Sztuki w Szczecinie. Autorka podniosła problem rozwoju, stymulacji rozwoju artystycznego i osobowego studenta, jego samorealizacji artystycznej w kontekście relacji nauczyciel – student, student –nauczyciel i mistrz – uczeń. Sytuuje tę problematykę w odniesieniu do współczesnych przemian społecznych, ekonomicznych, kulturowych i edukacyjnych w szkolnictwie wyższym. Ważne jest zwrócenie uwagi Autorki na warunki i czynniki budowania relacji między podmiotami w relacji mistrz-uczeń. Jest to istotny element wychowania przyszłych artystów, mandatariuszy sztuki i edukacji kulturalnej.

Komentarz do przedstawionej recenzji pracy doktorskiej składać się będzie z:

1. Oceny struktury pracy.
2. Merytoryczna ocena rozprawy.
3. Uwagi szczegółowe.
4. Końcowy wniosek.

1. Struktura pracy.

Przedstawiona do recenzji rozprawa liczy 316 stron. Praca składa się ze wstępu, trzech rozdziałów głównych z podrozdziałami, podsumowania wyników badań, zestawienia ważniejszych źródeł i podstawowej literatury – bibliografii (12 stron) oraz załączniki (17 stron), w którym zamieszczono: spis rysunków, spis tabel, tematy wywiadu, wzór zgody na udział w badaniach, kody wyodrębnione do analizy wytworów, wzór legendy do transkrypcji, streszczenie w języku polskim i angielskim, oświadczenie dotyczące samodzielności napisania rozprawy.

We wstępie Autorka uzasadnia celowość podjętej problematyki w kontekście stylu pracy z uczniem odwołując się do wybranych autorów z pedagogiki (L. Witkowski, K. Olbrycht, A. Sajdak), filozofii – filozofii dialogu (M. Buber, J. Tischner), fenomenologii (R. Ingarden). Wyjaśnia różnorodność ujęcia relacji mistrz-uczeń jako wartości budowania konstruktywnego dialogu pedagogicznego. Autorka podkreśla, że kształtowanie relacji mistrz-uczeń jest szansą na zmianę w szkolnictwie pod względem jakości kształcenia i jego efektów. Zwraca również uwagę na niebezpieczeństwo chęci zbytniego naśladowania mistrza przez ucznia, czy autorytarnego stylu kształcenia ze strony mistrza. Zaznacza, że szczególną wartość kształtowania się relacji mistrz-uczeń można dostrzec w uczelniach artystycznych, w których charakter pracy pedagogicznej ze studentami wymaga takiego podejścia w kształceniu i kształtowaniu autonomii osoby twórczej. W swojej pracy zawodowej Autorka związana jest z uczelnią artystyczną – muzyczną z Akademią Sztuki w Szczecinie. Píše: *Zamierzeniem moich badań jest zatem próba identyfikacji relacji zachodzących między nauczycielami a studentami uczelni artystycznej jako relacji mistrz – uczeń i wydobywanie z nich oraz nazwanie elementów przynależnych relacji mistrzowskiej* (s. 6).

Główne założenia, jakie postawiła przed sobą Autorka to:

- zrozumienie przebiegu relacji mistrz - uczeń,
- zrozumienie elementów relacji mistrz – uczeń celem jej kształtowania w toku kształcenia w szkole artystycznej i ogólnie w kształceniu akademickim (s. 7).

Rozdział I rozprawy pt. *Podstawy teoretyczne pracy* obejmuje siedem podrozdziałów, przy czym ostatni jest podsumowaniem tej części pracy. Autorka przedstawiła w niej rozważania teoretyczne nad podjętą problematyką badawczą.

W **podrozdziale 1.** *Dynamika zmian we współczesnym szkolnictwie wyższym* określiła i wyjaśniła elementy, które kształtują oś badań Autorki nad relacją mistrz – uczeń, a mianowicie modelu instytucji edukacyjnej, następnie style pedagogiczne w relacji mistrz – uczeń. Zwróciła uwagę na dość istotne elementy, które należy brać pod uwagę analizując jakość zmian w szkolnictwie wyższym, tzn. czas historyczny i teren oddziaływania (s. 10, 12, model szkoły wyższej napoleoński – francuski, humboldtowski – niemiecki, newmanowski - angielski). Odzwierciedlają je warunki społeczne, w tym demograficzne, ekonomiczne, ekologiczne, przestrzenne i kulturowe. Autorka bardzo wyraziście omawia współczesne uwarunkowania społeczno-kulturowo-technologiczne i ekonomiczne, które kształtują potrzeby społeczne, zawodowe, estetyczne na współczesnym rynku pracy tworząc szansę na zmianę w strukturach i kształceniu w szkolnictwie wyższym. Wskazuje na raporty europejskie, które wywarły wpływ na zmianę w koncepcjach kształcenia w szkolnictwie wyższym w XX wieku: Wielka Karta Uniwersytetów Europejskich, Raport Oświatowy Klubu Rzymskiego, Biała Księga, Raport Delorsa. Konsekwentnie analizuje sytuację szkolnictwa wyższego w Polsce w świetle założeń procesu bolońskiego na tle krajów europejskich. Spowodowało to w ostatnich latach zmiany w szkolnictwie wyższym w Polsce, które objęły uczelnie artystyczne, ogólnoakademickie, techniczne i inne w ramach KRK (Krajowych Ram Kwalifikacyjnych) i wyrównywanie szans studentów pod względem kwalifikacji oraz możliwości rozwoju akademickiego. Podrozdział ten stanowi ogólne tło aktualnej sytuacji i przemian w szkolnictwie wyższym w Polsce.

W **podrozdziale 2.** *Kształcenie w artystycznej szkole wyższej* Autorka przedstawia sytuację polskiego szkolnictwa artystycznego na tle zmian ogólnych i prawnych w szkolnictwie wyższym. Nawiązuje do platońskiego i sokratejskiego podejścia do miejsca sztuki w kształceniu. We współczesnym kształceniu podkreśla się rolę artystów i sztuki w społeczeństwie, funkcjonowanie wyższych uczelni artystycznych. Autorka zaznacza w tekście, że głównym źródłem jej informacji o wyższym szkolnictwie artystycznym są dla niej opracowania dotyczące szkolnictwa muzycznego. Prezentuje i omawia akty prawne Szkolnictwa Wyższego i Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, które regulują funkcjonowanie 19 wyższych szkół artystycznych w Polsce. Są to: akademie muzyczne, akademie sztuk pięknych, szkoły teatralne i filmowe, uczelnie interdyscyplinarne. Na tle

współczesnych polskich szkół artystycznych szczegółowo omawia specyfikę i odmienność działalności artystycznej i pedagogicznej Akademii Sztuki w Szczecinie, która powstała w 2010 roku. Wśród szkół artystycznych jest to jedyna tego typu szkoła wyższa o charakterze interdyscyplinarnym z właściwą sobie specyfiką kształcenia studentów. Specyfika ta została określona przez Autorkę na podstawie wyników prac europejskiego programu sieci tematycznej „Polifonia” i projektu „Tuning”, które dotyczą wyższego szkolnictwa muzycznego. Na bazie ich wyników sformułowała obszary działalności wyższego szkolnictwa artystycznego,

1. *Misja i wizja albo cele programu i ich kontekst.*
2. *Środowiskowe interakcje.*
3. *Zaplecze i źródło finansowania.*
4. *Organizacja i procesy decyzyjne oraz wewnętrzny system zapewnienia jakości.*
5. *Kadra akademicka.*
6. *Studenci (przyjęcie na studia, postępy w trakcie studiów i zakończenie studiów).*
7. *Procesy edukacyjne (s. 26).*

Obszary te zostały omówione pod kątem możliwości i szans rozwoju studenta od strony warunków uczelni, jak i środowiska zewnętrznego, lokalnego, ogólnopolskiego i międzynarodowego. Jak i warunków oraz możliwości realizacji i sprawdzianu dla studenta w praktyce. Podniesiono wartość zasad etosu pracy, zachowań społecznych w kształceniu studentów, jakości kształcenia, które związane są z kompetencjami nauczycieli akademickich. Realizację efektów kształcenia w obszarze kształcenia artystycznego wyznaczają dane dziedziny sztuki, ich specyfika. Pozwalają one na opracowanie programów kształcenia, które kształtują w studentach potrzeby: niezależności, kompetencji w zakresie warsztatu artystycznego, prezentacji artystycznej, ekspresyjności w działaniu. Praca ze studentami w małych grupach lub w formie zajęć indywidualnych pozwala w pełni na osiągnięcie efektów kształcenia w ramach KRK, podkreśla Autorka. Kształcenie w uczelniach artystycznych cechuje elitarność, co pozwala studentowi na bezpośredni i nieustanny kontakt z nauczycielami, szczególnie przedmiotów kierunkowych. Ta konieczność bezpośredniego kontaktu i praca pod okiem oraz przy wsparciu nauczyciela akademickiego – artyści dają studentowi możliwość wglębienia się w proces twórczy i rozwoju. Jest to spotkanie nauczyciel-uczeń, które winno być spotkaniem mistrza i ucznia. Autorka ukazuje wynikające

z tego możliwości rozwoju, jak i zagrożenia dla studenta, np. zbytne uzależnienie od nauczyciela.

Podrozdział 3. pt. *Od autorytetu do mistrza* wprowadza w zagadnienie złożoności rozumienia i interpretacji pojęcia mistrza. Autorka wskazuje na szczególną wartość mistrza we współczesnym świecie, w którym dominuje obraz świata kreowany przez media. Zwraca uwagę na różne postrzeganie autorytetu przez jednostkę i grupę. W tekście podjęła dyskusję, czy można mówić o autorytecie i mieć na uwadze mistrza oraz postawić znak równości między nimi w sytuacji relacji nauczyciela i studenta? Wskazuje jakie problemy wynikają z relacji nauczyciel – autorytet a student (kopiowanie nauczyciela, ślepe posłuszeństwo) w toku dalszych rozważań. Odniosła cechy autorytetu wymienione przez L. Witkowskiego do edukacji artystycznej jako konieczne, takie jak: autonomia, autorstwo, autoteliczność, aspektowość, autentyczność, afirmatywność. Stwierdza, że w uczelniach artystycznych szczególnego znaczenia nabierają funkcje autorytetu: grupotwórcza i kulturotwórcza (s. 50). Nauczyciel, który jest autorytetem w relacji ze studentami winien dawać im wsparcie. Natomiast nauczyciel, który jest uznany przez uczniów za geniusza sytuuje się w kategorii mistrza. Relacje nauczyciel-student określa Autorka jako przestrzeń autorytetów lub przestrzeń bez autorytetów, które mogą przyjąć wymiar indywidualny czy społeczny. Autorytet przyczynia się do spotkania i budowania relacji z drugą osobą, co może kształtować „ideał dobrej roboty”, ideał osobowy dla studenta (s. 53). Autorka pisze: „(...) pojęcie autorytet, wzór, ideał są łączone z pojęciem mistrza jako uosobieniem autorytetu osobowego, wzorem do naśladowania (...)” (s. 54), co skłania ucznia do nieustannego rozwoju. Wyjaśnia etymologię słowa mistrz. Za K. Olbrycht przyjmuje trzy wymiary, z którymi można wiązać, rozróżnić i określić mistrza i przebieg relacji mistrz-uczeń: wymiar historyczny, aksjologiczny, wychowawczy i psychospołeczny (s. 55). Mistrz może motywować do pracy (mistrz otwierający), czy prowadzić, być przewodnikiem (mistrz zwięńczający), jak określa Autorka za J. A. Kłoczkowskim (s. 55). Prezentuje różne ujęcia mistrza, warunki w których te relacje się odbywają. W twórczości artystycznej mistrza wyróżniają takie cechy, jak: pasja, wysokie kompetencje, otwartość, sprawność działania, przesłanki skuteczności i oddziaływania na jednostkę (s. 57).

W **podrozdziale 4.** *Uczestnicy procesu kształcenia* Autorka omawia typologie nauczyciela – mistrza, które oddziałują na relacje, styl, metodę pracy z uczniem w wymiarze osobowościowym, zawodowo-artystycznym, twórczym i personalnym. Następnie analogicznie przedstawiła Autorka typologie ucznia- mistrza biorąc pod uwagę

tradycję, miejsce, czas, cel nauki. Uczeń wchodzi w relacje z mistrzem, które mogą być destrukcyjne lub budujące. Student jest uczniem mistrza, który reprezentuje określony styl pracy dydaktycznej a każdy student posiada odmienne cechy osobowe, zawodowe kształtujące jego relacje z mistrzem. Determinuje to jakość relacji mistrz-uczeń. Autorka zauważa, że w czasach współczesnych tzw. „marnych czasach” występuje kryzys mistrza, który wyłania się na tle umasowienia szkolnictwa wyższego i niekorzystnych społecznie nastrojów. Wynikają z tego wizje szkolnictwa wyższego, które pomagają lub nie, w pojawieniu się autorytetów, mistrzów. „Czasy marnych mistrzów” tworzą warunki na negatywne wizerunki mistrzów, jak: rutyniarze, cynicy, zamykacze, fałszywi mistrzowie – figury antymistrzów. Skutkiem tego jest kształtowanie marnych uczniów (s. 68). Konkludując Autorka stwierdza, że szczególnie w okresie „marnych mistrzów” potrzebni są mistrzowie, których łąką uczniowie bez względu na czas, okoliczności. Ponadto mistrz nie obawia się, że uczeń go może lub przerasta swoimi zdolnościami, wiedzą.

Podrozdział 5. Relacja mistrz – uczeń, w którym Autorka omawia historyczno-aksjologiczne ujęcie mistrza^{które} ma wpisane w sobie „wędrowanie” ucznia, uczniów, motyw drogi. Droga ta przyjmuje różny kształt w odniesieniu do danej tradycji kształcenia (humboldtowski czy newmanowski) (s. 70). Píše „(...) Myślę, że można powiedzieć iż tradycja i kultura, podobnie jak habitus, cechują się długim trwaniem, ale nie są wieczne” (s. 70). Wyrastają z tradycji kultury pracy, nauki, wychowania. Ponad tym sytuuje się oś relacji mistrz-uczeń w obszarze „indywidualizacji i elitarności kształcenia dodatkowo związana z przynależnością do grupy artystów” (s. 71). Następnie Autorka omówiła elementy, które warunkują rodzaje relacji nauczyciel-student we właściwym im czasie działalności i nauki. Są to:

1. szkolnictwo wyższe – relacje zinstytucjonalizowane, które kształtują relacje: altruistyczną, kooperacyjną, instrumentalną,
2. osobowościowe – emocjonalne, które budują relacje: sympatii, antypatii,
3. styl pracy ze studentami, szczególnie uczelnie artystyczne, które tworzą relacje ekskluzywne inaczej elitarne, zindywidualizowane, czy złożone (z kilkoma nauczycielami, mistrzami) w odniesieniu do tradycji czy nowoczesności,

4. motywacyjne – poprzez pryzmat swoich zdolności, przygotowania do studiów, chęci studiowania przyszły uczeń jest skoncentrowany na nawiązaniu relacji z nauczycielem, mistrzem,
5. aksjologiczno-wychowawcze, tzn. określenie zasad współpracy, systemu wartości, jakie obowiązują w relacji nauczyciel-uczeń. Celem ich jest rozwój osobowościowy, dojrzałość artystyczna i etyczna studenta w czasie relacji nauczyciel-student w okresie studiów. W procesie kształcenia studenta obszary kształcenia wpływają na proporcje realizacji tych obszarów i tym samym relacji nauczyciela i studenta. Jest to świadome dokonywanie wyboru zarówno ze strony studenta oraz nauczyciela. Dochodzi do „spotkania”, relacji nauczyciel-student, student-nauczyciel, Zawiera ono w sobie mechanizmy zarówno świadomego jaki i nieświadomego wyboru (s. 75).
6. rynek pracy - zapotrzebowanie na danych specjalistów, świadomość społeczna w zakresie wartości kultury i sztuki w życiu społecznym.

Podrozdział 6. Cechy spotkania i dialogu mistrz – uczeń, w którym Autorka zaznacza, że właściwe ujęcie relacji nauczyciel-student, mistrz-uczeń winno być „spotkaniem” mniej lub bardziej planowanym. Wartością spotkania jest wzajemne „otwarcie się” osób w nim uczestniczących. Ta swoista relacja interpersonalna jest „prawdziwym dialogiem”, który cechuje otwartość, „uobecnienie, potwierdzenie, bycie sobą, ale też z czasem pozwolenie na ciszę” (s. 77). Relacja mistrz-uczeń jest korzystna w sytuacji podejścia podmiotowego między uczestniczącymi w niej osobami. Cechuje ją dynamika, wzajemność, zaufanie, więź, szacunek, odpowiedzialność, zaangażowanie, wierność, atrakcyjność, umiejętność rozmowy, co przedstawiono na rys. 8 (s. 79). W uczelniach artystycznych indywidualizacja kształcenia stwarza warunki korzystne do spotkania, dialogu nauczyciela i studenta, tym samym poznania ucznia oraz pobudzenia jego indywidualnego potencjału. Rodzi to wzajemne zaufanie (normatywne), jako istotny element w budowaniu relacji mistrz-uczeń, prowadzenia ucznia i określenia również granic tej relacji (zaufanie strategiczne). Uznania, czy dana osoba jest mistrzem. O prawdziwości relacji mistrz-uczeń świadczy również brak obawy ze strony mistrza, że „uczeń powinien być (stawać się) mistrzem” (s. 81). Cechami znaczącymi w kształceniu artystycznym jest brak umasowienia i indywidualizacja kształcenia oraz budowanie dialogu. Za M. Buberem Autorka wyróżniła trzy typy dialogu: prawdziwy (autentyczny, dwupoziomowy), techniczny, monolog przebrany za dialog (fałszywy) – brak porozumienia (s. 81-82). Te trzy typy dialogu Autorka odniosła do kształtowania się relacji

nauczyciel-student w różnych sytuacjach edukacyjno-wychowawczych ze wskazaniem na skutki wychowawcze, kształcące, psychologiczne, jakie wynikają z nich dla ich uczestników. Podkreśliła, że szkoła artystyczna ma szansę na tworzenie dialogu prawdziwego w klimacie wzajemnego zrozumienia, szacunku, otwartości. Sama sztuka jako przedmiot poznania i kształcenia zmusza uczestników dialogu do autentyczności, poszanowania, wsparcia, zadawania pytań, udzielania odpowiedzi. W szkolnictwie artystycznym dialog, zaznacza Autorka, powinien uwzględniać wzór twórczości, który obejmuje trzy składniki: syntezę, emocjonalność – ekspresyjność, indywidualizm (s. 85). Wyzwała to w nauczycielu i studencie dialog posiadający cechy indywidualizmu, podmiotowości. Za I. Witkowskim (s. 85) Autorka określiła cechy wzajemnego oddziaływania mistrza-ucznia oraz ucznia-mistrza: pozytywne, negatywne, troskliwe, bezpośrednie i upośrednione, które odzwierciedlają rodzaj dialogu między nimi i konsekwencja dla dalszego ich rozwoju (rys. 11, s. 88). Jest to uwarunkowane cechami osobowościowymi uczestników danego rodzaju dialogu. Ponadto relacje między podmiotami dialogu kształtuje ich rozumienie odpowiedzialności w znaczeniu szerokim (historycznym, społecznym) i wąskim (podmiotowym). Autorka wyraźnie podkreśla, że bada jeden z aspektów rozwoju jednostki, jakim jest relacja nauczyciel-student, z czasem relacja mistrz-uczeń w warstwie osobowościowej, artystycznej i edukacyjnej.

Podrozdział 7. Podsumowanie jest zamknięciem rozważań teoretycznych Autorki, które obrazuje m.in. opracowany przez nią model „koła dynamiki relacji nauczyciel przedmiotów głównych/kierunkowych-student” w formie graficznej (rys. 12, s. 93) i cech relacji nauczyciel-student, mistrz-uczeń, które zostały omówione w poszczególnych podrozdziałach tej części rozprawy.

Rozdział 2. główny *Metodologiczne podstawy badań*, prezentuje założenia badawcze pracy. We wprowadzeniu rozdziału Autorka przywołuje główne treści, które stanowią podstawę do przyjęcia założeń badawczych w refleksji naukowej filozofii dialogu, filozofii spotkania, filozofii innego w badaniach pedagogicznych nad relacją nauczyciel-student, mistrz-uczeń. Relacja nauczyciel-student może przebiegać jako „**prowadzenie** studenta, lub **wprowadzanie** go w świat wiedzy i wartości oraz umożliwienie samookreślenia” (s. 95). Filozofia dialogu może sytuować osobę, uczestników relacji jako „tożsamy i inny, ja i ty, pytający i zapytany” (s. 95), co wyznacza właściwe im sytuacje pedagogiczno – wychowawczo - artystyczne pod względem celów, wartości, metod, stylów pracy, wzajemnych relacji interpersonalnych. Autorka pisze, że „W swojej pracy przyjąłem jako **główne** ujęcie Martina Buhera (ja i ty), ponieważ w założeniu jest to relacja symetryczna

(umożliwiająca podjęcie dialogu i poznanie drugiego człowieka), która powinna charakteryzować spotkanie dwóch artystów, chociaż z różnym doświadczeniem oraz ujęcie według Józefa Tischnera (pytający i zapytany), w którym podmioty procesu edukacyjnego biorą odpowiedzialność za wzajemne ubogacenie poprzez proces zadawania pytań i udzielania odpowiedzi” (s. 96). Ukazuje w dalszych rozważaniach aksjologiczne, pedagogiczne, psychologiczne i artystyczne skutki relacji nauczyciel-student, mistrz-uczeń w edukacji artystycznej biorąc pod uwagę koncepcję spotkania, dialogu, przestrzeni spotkania w ujęciu M. Bubera (naprzeciw siebie, indywidualizm) i J. Tischnera (wzajemności lub władania – uczestnictwo, możliwości współpracy, zasada wiązania; przeciwieństwa – odmienności) (s. 97-98). Wymiar indywidualizmu dialogu w pedagogice Autorka odnosi do rozważań Roberta Kwaśnicy, które są bliskie ujęcia dialogu w myśli M. Bubera i J. Tischnera tj. wzajemne ubogacenie się podmiotów „o doświadczenie drugiego uczestnika” (s. 98). Świadomość uczestnictwa w relacji jest ważnym założeniem Autorki w podjętych badaniach, które oddziałuje na relacje mistrz-uczeń, w tym „powiązanie terażniejszości z przyszłością, czyli swojego **Ja** (osobowościowe, artystyczne, dydaktyczne) – tu (w uczelni artystycznej) – **teraz** (w dawnym czasie) – **ten sposób** (podejmując relację – spotkanie i dialog) – **pomiędzy tymi ludźmi** (w relacji z wybranym nauczycielem. Wytwarzana w dialogu sfera „między” staje się miejscem rzeczywistego, ludzkiego stawania się” (s. 98).

Przedmiotem badań Autorki była **relacja** jaka zachodzi pomiędzy nauczycielem akademickim, który prowadzi przedmioty główne/kierunkowe a studentem w uczelni artystycznej.

Badania mają charakter jakościowy, zgodnie z którym Autorka proces badawczy rozpoczęła od postawienia problemów podlegających modyfikacji i rozszerzeniom w procesie badań. Badania oparła na paradygmacie interpretatywnym, w którym istotne są jednostkowe doświadczenia uczestników badań oraz osobiste relacje badacza z uczestnikami badań, czyli założenia ontologiczne, epistemologiczne, metodologiczne. Autorkę interesowały kryteria „wyboru nauczycieli przedmiotów głównych/kierunkowych oraz studentów, oczekiwania wobec nauczycieli i studentów, przebieg spotkania, pojawiające się możliwości wynikające ze spotkania, ale także bariery, relacje z innymi nauczycielami i z innymi studentami, zakończenie relacji” (s. 99). Badania pedagogiczne obejmują trzy kategorie celów, które przyjęła Autorka:

1. Cele poznawcze: opis i zrozumienie relacji nauczyciel przedmiotów głównych/kierunkowych – student i dynamiki tej relacji, określenie elementów tej relacji.
2. Cele teoretyczne: usystematyzowanie wiedzy na temat relacji nauczyciel-student w uczelni artystycznej; przedstawienie modelu relacji nauczyciel-student oraz typów tych relacji z perspektywy nauczycieli i studentów.
3. Cel praktyczny: wskazanie możliwości budowania relacji nauczyciel przedmiotów głównych/kierunkowych-student w relacji mistrz-uczeń w aspekcie rozwoju studenta.

Do charakteru badań – badań eksploracyjnych sformułowała główny problem badawczy, który brzmi następująco:

Czym charakteryzuje się relacja nauczyciel przedmiotów głównych/kierunkowych-student w artystycznej szkole wyższej?

Do problemu głównego sformułowała trzy problemy szczegółowe, które obejmują: nauczyciela przedmiotów głównych/kierunkowych (I) – (w trzech grupach: kryteriów, oczekiwań i cech), studenta (II) – (w trzech grupach: kryteriów, oczekiwań i cech) i relację jaka między nimi zachodzi (III) – (w trzech grupach: przebiegu relacji, możliwości i barier, relacji z innymi nauczycielami, studentami) (s. 102).

W badaniach jakościowych zmienne nie poddają się pomiarowi, lecz można potwierdzić ich występowanie. Zgodnie z przyjętym paradygmatem badawczym Autorka wyodrębniła zmienne: globalne i szczegółowe. Zmienną globalną są elementy charakterystyczne relacji nauczyciel akademicki uczący przedmiotów głównych/ kierunkowych-student. Zmienne szczegółowe w odniesieniu do problemów szczegółowych obejmują:

- I. Zmienne szczegółowe dotyczące wyboru, oczekiwań i cech nauczyciela przedmiotów głównych/kierunkowych przez studenta.
- II. Zmienne szczegółowe dotyczące wyboru, oczekiwań i cech studenta przez nauczyciela.
- III. Zmienne szczegółowe dotyczące relacji, mianowicie przebiegu relacji nauczyciel przedmiotów głównych/ kierunkowych-student, możliwości i barier tej relacji, i przebiegu relacji z innymi nauczycielami i innymi studentami.

Do zmiennych określono wskaźniki:

- wskaźniki podmiotowe – wypowiedzi nauczycieli i studentów (odwołanie się do sądów i ocen),
- wskaźniki przedmiotowe – dostępne również innym, które dotyczą zaobserwowanych zachowań werbalnych i pozawerbalnych nauczycieli i studentów (za pomocą cech intersubiektywnie sprawdzalnych).

W obrębie badań jakościowych Autorka zastosowała podejście odnoszące się do emocjonalizmu, które pozwoliło na zrozumienie subiektywnych opinii nauczycieli i studentów. Zgodnie z celem pracy i przyjętym podejściem badań Autorka zastosowała w badaniach wywiad częściowo kierowany oraz ustrukturyzowany. Wywiad posiadał listę tematów, które wyniknęły z problemów badawczych i nadały strukturę wywiadowi. W toku badania Autorka mogła subtelnie ukierunkowywać narrację w celu utrzymania toku rozmowy na danym problemie badawczym. Autorka zastosowała wywiad o charakterze indywidualnym. Wywiady z uczestnikami badań przeprowadziła osobiście, co dało możliwość elastycznego podejścia. Narzędziem badań był scenariusz wywiadu utworzony przez Autorkę, który składa się z trzech części:

1) listy tematów dotyczących nauczyciela, studenta oraz relacji, 2) instrukcji do rozpoczęcia wywiadu dotyczącej prośby o opowiedzenie relacji nauczyciel przedmiotów głównych/kierunkowych- student, 3) pisemnej zgody na przeprowadzenie wywiadu wraz z informacją o możliwości rezygnacji z uczestnictwa w wywiadzie w dowolnej chwili” (s. 106). Wywiady były nagrywane dyktafonem za zgodą badanej osoby. Do pełniejszego obrazu wyników badań zastosowano obserwację otwartą, dokonywaną w sposób nieplanowany. Obserwacja uczestnicząca pozwoliła na uchwycenie kontekstu występowania zjawiska „a nie ich liczby (s. 106). Autorka jest pracownikiem Akademii Sztuki w Szczecinie, gdzie zrealizowała badania w 2014 roku. Wywiady zostały przeprowadzone z zachowaniem pełnej anonimowości celem uzyskania obiektywnych, rzetelnych informacji od badanych osób. Próba do badań została dobrana metodą doboru nielosowego i celowego. Termin wywiadu był ustalany z każdym z uczestników osobiście przez Autorkę. Dobór nauczycieli do badań uwzględniał takie kryteria jak: nauczyciel nauczający przedmiotów głównych/kierunkowych związany z kierunkiem studiów, specjalnością oraz stażem pracy 3, 4, jak i 30-letnim, zgodna nauczyciela na udział w badaniach. Dobór studentów do badań był dwuetapowy:

1. zróżnicowanie uczestników badań pod względem okresu studiowania w uczelni artystycznej, czyli studentów I i II stopnia studiów, wśród grupy studentów wybrano studentów, którzy studiują drugi kierunek w tej uczelni, wybór jednego absolwenta uczelni z każdego wydziału, jeden obcokrajowiec wśród badanych studentów,
2. zgoda studenta na udział w badaniach.

Wywiady zostały przeprowadzone wśród studentów i nauczycieli czterech wydziałów Akademii Sztuki w Szczecinie (Wydział Malarstwa i Nowych Mediów, Wydział Sztuk Wizualnych, Wydział Instrumentalny, Wydział Edukacji Muzycznej). Wywiady były prowadzone aż do nasycenia teoretycznego. Końcowa liczba wywiadów zamknęła się w liczbie 41. Wśród studentów było 12 kobiet i 8 mężczyzn. W grupie nauczycieli było 5 kobiet i 16 mężczyzn. Na każdym etapie wywiadu zostały uwzględnione aspekty etyczne (s. 112-113).

W analizie wyników badań zastosowano analizę jakościową, tzn. interpretację tłumaczenia danych uzyskanych z wywiadów. Język cytatów uwzględnia różnice między językiem mówionym a pisany oraz ze względu na to, że celem transkrypcji była prezentacja wypowiedzi w sposób czytelny, transkrypcja ma styl formalny. Uczestnicy badań nie mieli wpływu na etap analizy uzyskanych danych oraz sposób prezentacji wypowiedzi (s. 113). Transkrypcji wywiadów z zapisu cyfrowego na tekst dokonała Autorka osobiście.

W transkrypcji zastosowała część uproszczonych symboli proponowanych przez Davida Silvermana i Krzysztofa Konarzewskiego (s. 114). W kodowaniu transkrypcji wywiadów Autorka zastosowała: kodowanie rzeczowe i teoretyczne, czyli wyszukiwanie i etykietowanie w tekście wskaźników zmiennych (kategorii analitycznych) i nadawanie im znaczenia. Polegało to na nadawaniu fragmentom tekstu kategorii treści wyłaniających się z nich. Z tekstów Autorka wyróżniła następujące kategorie: przebieg relacji, zakończenie relacji, bariery i możliwości. Cechy uczestników relacji, oczekiwania, „kryteria wyboru drugiego uczestnika relacji uczestnika relacji, tematy niesklasyfikowane” (s. 114). W raporcie badań wyodrębnione kategorie zostały ujęte w trzy warstwy: osobowościową, artystyczną i edukacyjną. Kategoriom nadano kody skrócone do łatwiejszego odnalezienia odpowiedniego fragmentu w tekstach wywiadu (s. 115). „Zastosowano metodę analizy zorientowaną na znaczenie tekstu” (s. 115), w którym Autorka wykonała kodowanie znaczenia, kondensację znaczenia oraz interpretację według opisu: a) kodowanie znaczenia, b) kondensacja znaczenia - skracanie znaczenia, c) interpretacja znaczenia - krytyczna

interpretacja tekstu. Wypowiedzi uczestników zostały podzielone na segmenty i dokonano kompresji zdań w poszczególnych segmentach. Następnie przypisano kody do wyodrębnionych sekcji z kompresją zdań, sekcjom nadano numerację, aby w czasie analizy i cytowania przypisać symbol uczestnika badań z numerem sekcji w celu odszukania wypowiedzi w tekście źródłowym (s. 116).

Rozdział 3. główny Raport z badań. Struktura raportu badań jest zgodna z problemami szczegółowymi oraz tematami określonymi w dyspozycjach do wywiadu. Analiza wypowiedzi uczestników badań pozwoliła na wyodrębnienie typologii poszczególnych elementów relacji nauczyciel akademicki uczący przedmiotów głównych/kierunkowych-student. Wyniki badań w postaci typologii w podziale na trzy warstwy zostały wyłonione z analizy teoretycznej, są to: warstwa osobowościowa, artystyczna oraz dydaktyczna. Autorka podaje przykładowe fragmenty wypowiedzi uczestników badań. Elementy relacji nauczyciel-student, mistrz-uczeń przedstawiła Autorka w modelu (rys. 14, s. 118), reprezentującym poszczególne typologie i ich charakteryzację w dalszej analizie wywiadów.

Elementy relacji nauczyciel-student, mistrz-uczeń są analizowane w warstwie osobowościowej, artystycznej, dydaktycznej i inne z perspektywy nauczyciela i studenta, są to:

1. Kryteria wyboru studenta i kryteria wyboru nauczyciela (s. 119).
2. Wzajemne oczekiwania uczestników relacji nauczyciel-student (s. 126).
3. Cechy studenta i cechy nauczyciela (s. 135).
4. Pierwsze spotkanie nauczyciela i studenta (s. 159).
5. Cele kształcenia przedmiotów głównych/kierunkowych (s. 167).
6. Rozwój jako cel relacji nauczyciel-student (s. 177).
7. Możliwości tkwiące w relacji nauczyciel-student (s. 186).
8. Bariery w relacji nauczyciel-student (s. 194).
9. Momenty przełomowe w relacji nauczyciel-student (s. 200).
10. Bunt w relacji (s. 205).

11. Relacja z innymi nauczycielami i studentami (s. 213).
12. Zakończenie relacji (s. 225).
13. Typologia relacji nauczyciel-student stanowi podsumowanie poszczególnych części rozprawy. Autorka wyodrębniła 20 typów relacji w specyfice kształcenia przedmiotów głównych/kierunkowych w uczelni artystycznej, w tym 11 typów relacji na podstawie wypowiedzi nauczycieli i 9 typów relacji na podstawie wypowiedzi studentów (Tabela nr 16, s. 231). Wyodrębnione typologie relacji mają wymiar praktyczny.

Podsumowując relacje nauczyciel-student, mistrz-uczeń z perspektywy nauczyciela i studenta w warstwie osobowościowej, artystycznej i dydaktycznej można wyróżnić relacje o tej samej nazwie, jak: rodzicielska (w warstwie osobowościowej - wspierająca), partnerska (w warstwie artystycznej - akceptacja różnic, indywidualizm, autorytet), oporna (w warstwie dydaktycznej - brak wzajemnego szacunku, brak zaangażowania) (s. 266).

Autorka odniosła również typy relacji do typologii zinstytucjonalizowanej wg W. Łukaszewskiego, trzy relacje można uznać za najbardziej prowadzące do jej przzerwania: relację swobodną, liniową, oporną.

Do relacji altruistycznych można zaliczyć relację rodzicielską, partnerską - nieustanna aktywność ze strony nauczycieli i studentów, wymiana doświadczeń, wzajemne studiowanie.

Relacja tworzy szansę, aby student kończący uczelnię był artystą samodzielnym w warstwie osobowościowej, artystycznej, dydaktycznej i nie ustawał w procesie swojego doskonalenia, rozwoju osobowościowego i artystycznego.

14. Wnioski z badań

Autorka dokonała syntezy treści wpływających z analizy materiału badawczego biorąc pod uwagę założenia teoretyczne i postawione problemy badawcze. Prezentuje przebieg relacji nauczyciel-student biorąc pod uwagę cele, momenty przełomowe, zakończenie, bariery w relacji, możliwości tych relacji. Obrazują to rysunki 15, 16, 17, 18. Natomiast na rysunkach 19 i 20 przedstawiono schematy relacji z zaznaczeniem wyodrębnionych elementów (rys. 20 przykład relacji „ping-ponga” s. 277, rys. 20 przykład relacji „cień relacji – nauczyciel i jego klon” s. 278).

Podsumowanie. Elementy relacji mistrz-uczeń w badanych relacjach akademickich

W przedstawionym przez Autorkę modelu (rys. 14, s. 118) relacji nauczyciel-student/mistrz-uczeń mieszczą się cechy relacji mistrz-uczeń.

Relacja mistrz-uczeń jest realizowana na uczelni artystycznej, która nie podlega umasowieniu w kształceniu akademickim.

Relacje te można, a nawet należy dostrzegać w warstwie osobowościowej, artystycznej i dydaktycznej.

Relacje nauczyciel przedmiotów głównych/kierunkowych- student, mistrz-uczeń można analizować w obszarze wyboru, oczekiwania, cech osoby idealnej, charyzmatyczności, profesjonalizmu, pasji, dostrzegania i formułowania problemów.

Nauczyciele i studenci uznają za istotne w budowaniu relacji między sobą takie elementy, jak: cele pracy, samodzielność, otwartość w szukaniu rozwiązań, wsparcie, wyzwalamie możliwości studenta.

Należy mieć na uwadze bariery i momenty przełomowe, które mogą zniszczyć relację mistrz-uczeń, nie sprzyjać rozwojowi, nie wyzwalać do samodzielności w pracy artystycznej.

Kontekst społeczny mistrz-uczeń występuje w relacjach z innymi nauczycielami, studentami. Cechuje ją odwaga ucznia do samodzielności poszukiwań i rozwiązań artystycznych, udział w wystawach, konkursach, spektaklach, koncertach.

Etap kształcenia akademickiego kończy się w pewnym momencie, co zamyka relacje mistrz-uczeń i ukierunkowuje ucznia do dalszej, samodzielnej pracy artystycznej.

Autorka formułuje wskazania praktyczne do budowania relacji nauczyciel przedmiotów głównych/kierunkowych- student w stronę mistrz-uczeń, jest to: świadomy wybór osoby, dostrzeżenie osoby wyróżniającej się, podjęcie działań w kierunku nawiązania relacji z wybranym nauczycielem, podjęcie relacji, uznanie nauczyciela za przewodnika, uznanie nauczyciela za mistrza z rozumieniem własnej odrębności, dzielenie się swoimi doświadczeniami z kontaktu z mistrzem z innymi osobami w swojej społeczności akademickiej (s. 283-284).

Autorka zaznacza, „że wyniki badań jakościowych oparte na subiektywnych doświadczeniach celowo dobranej grupy osób nie mogą podlegać generalizacji”, natomiast mogą inspirować do kolejnych badań w tym obszarze doświadczeń pedagogicznych, interpersonalnych.

2. Merytoryczna ocena rozprawy

Przedstawiona do recenzji praca jest rozprawą z pedagogiki: z zakresu pedagogiki – pedeutologii, aksjologii, pedagogiki artystycznej, filozofii i socjologii wychowania. Celem analizy omówionego zagadnienia była próba wskazania czynników i warunków rozwoju relacji nauczyciel przedmiotów głównych/kierunkowych-student w obszarze uczelni artystycznej, które z czasem przyjmują relacje mistrz-uczeń, w toku procesu kształcenia studenta. Są spotkaniem, dialogiem dwóch niezależnych osobowości artystycznych, które zmieniają się w wyniku wzajemnych relacji. Tym samym Autorka ukazała złożoność warunków relacji mistrz-uczeń, dojrzewania studenta do rozwoju i doskonalenia artystycznego w warunkach wyższego szkolnictwa artystycznego w Polsce na przykładzie Akademii Sztuki w Szczecinie. W swoim opracowaniu Pani mgr Teresa Joanna Andrzejewska dokonała kompetentnego przeglądu literatury z zakresu pedagogiki, pedagogiki artystycznej, filozofii, i socjologii. Analiza literatury i realizacja badań są zrobione rzetelnie i wszechstronnie. Autorka rozpatruje także zależności między relacją nauczyciel przedmiotów głównych/kierunkowych-student a pozycją uczelni wyższej artystycznej w systemie edukacji w szkolnictwie wyższym. Wskazuje również na pedagogiczne, artystyczne, psychologiczne i socjologiczne skutki relacji nauczyciel przedmiotów głównych/artystycznych-student. Pozwala to na wyciągnięcie wniosków pedagogicznych w kształtowaniu relacji nauczyciel przedmiotów głównych/kierunkowych-student, mistrz-uczeń w wyższych uczelniach artystycznych.

Na szczególną uwagę zasługuje oparcie poszukiwań teoretyczno - badawczych mgr Teresy Joanny Andrzejewskiej na rzetelnym studium literatury i złożonym, wszechstronnym przeprowadzeniu badań i ich wnikliwej weryfikacji jakościowej. Świadczy to o bardzo dobrym i dojrzałym warsztacie badawczym Autorki. Stanowi to obok części teoretycznej znaczący atut poznawczy przedstawionej mi do recenzji pracy doktorskiej mgr Teresy Joanny Andrzejewskiej. Autorka opisała wszystkie elementy, które składają się na proces budowania relacji nauczyciel przedmiotów głównych/kierunkowych-student, mistrz-uczeń biorąc pod

uwagę czynniki pedagogiczne, psychologiczne, socjologiczne, ekonomiczne i kulturalne. Należy uznać za sukces Autorki umiejętną charakterystykę wszystkich najważniejszych elementów, które budują system relacji mistrz-uczeń w szkolnictwie wyższym artystycznym. Autorka dowiodła m.in., że kształtowanie relacji nauczyciel przedmiotów głównych/kierunkowych-student w uczelniach wyższych artystycznych jest podstawowym i złożonym procesem – dialogu, spotkania, w których warunki pedagogiczne, aksjologiczne i artystyczne tych relacji określają ich jakość. Pedagogiczny wymiar spotkania, dialogu między nauczycielem i studentem w uczelni artystycznej wpływa na przyszłą pracę artystyczną i pedagogiczną studenta. Cennym i wartościowym wkładem Autorki jest opracowanie modelu relacji nauczyciel-student-mistrz-uczeń z elementami tej relacji (rys. 14, s. 118) oraz koła dynamiki relacji nauczyciel przedmiotów głównych/kierunkowych-student (rys. 12, s. 93), co wypełni lukę w literaturze pedagogicznej na ten temat.

3. Uwagi szczegółowe

Recenzowana praca doktorska Pani mgr Teresy Joanny Andrzejewskiej *Relacja mistrz-uczeń w edukacji akademickiej na przykładzie artystycznej szkoły wyższej*, Szczecin 2016, ss. 316 jest w mojej ocenie znaczącą tego typu pozycją w polskiej literaturze z dziedziny pedagogiki - pedeutologii ze szczególnym uwzględnieniem Szczecina. Rozprawa ma solidne ustalenia teoretyczno-metodologiczne i jest opracowana starannie, logicznie, czytelnie i bardzo dobrze formalnie.

Proponuję przygotowanie rozprawy do druku – w całości lub w skrócie – a na opublikowanie i upowszechnienie ta interesująca monografia niewątpliwie zasługuje. Rozprawa doktorska Pani mgr Teresy Joanny Andrzejewskiej realizuje poważny zamysł pedagogiczny w zakresie budowania relacji mistrz-uczeń w kształceniu akademickim w szkole wyższej artystycznej, która jest podstawowym elementem kształtowania osoby studenta – ucznia, przyszłego twórcy.

4. Końcowy wniosek

Praca jest oryginalna i stanowi cenny wkład w badania pedagogiczne - pedeutologiczne nad kształtowaniem kompetencji artystycznych studentów szkół wyższych artystycznych w relacji mistrz – uczeń.

Stwierdzam, że praca ta odpowiada warunkom i wymaganiom ustawy o stopniach naukowych. Upoważnia mnie to do wniosku o dopuszczenie mgr Teresy Joanny Andrzejewskiej do dalszych stadiów przewodu doktorskiego.

Szuścik U.

Urszula Szuścik